

skutečně vadí, je fakt, že bibliografické citace v textu nejsou v drtivé většině případů opatřeny čísly konkrétních stránek. U internetových zdrojů je to pochopitelné, zde však upřesňující čísla stránek standardně schází i v případě odkazů na knihy či časopisecké články.

Navzdory těmto nemnohým, dílčím výtkám lze závěrem konstatovat, že Glen-crossova kniha představuje fundovaný, obsahově přínosný a zároveň čtenářsky poutavý text, který je navíc rozkročen mezi vícero obory. Publikaci tak lze vřele doporučit každému, kdo se zajímá o problematiku brexitu a vztah ostrovního království a EU obecně a usiluje o hlubší porozumění celému procesu. Více užítku však přinese těm, kteří jsou s reáliemi britské politiky již alespoň částečně obeznámeni.

Monika Brusenbauch Meislová

Paul Veyne: *Foucault, jeho myšlení, jeho osobnost*

Praha, Filosofia 2015, 208 s.

V roce 2008 ve Francii spatřila světlo světa kniha, která na svůj zrod čekala dvacet let, a po sedmi letech od svého prvního vydání se dostala do rukou také českým čtenářům. Kniha, odkrývající v pestrých, a přesto srozumitelných obrazech témata viděná specifickou perspektivou, která může být – a také byla – provázena mnohými neporozuměními. Michel Foucault, který je originálním způsobem nabídnul čtenářskému světu, od tematiky ustavování pojmu šílenství až po analýzy vybraných období dějin sexuality, nezůstal rozhodně u jednoduchých popisů, ale v duchu tehdejší generace filosofů bouřících se proti strohým akademismům se nebál místy přejít až k výpovědím v básnickém stylu.

Paul Veyne, autor této knihy, kterou není jen tak lehké onálepkovat jako biografii, je v českém prostředí znám textem *Jak se píšou dějiny?* (česky Červený Kostelec: Pavel

Mervart 2010), ve kterém se objevuje rovněž dodatek o Michelu Foucaultovi. Sám je význačný historik římské antiky, provokativní myslitel a čestný profesor Collège de France. Svou netradiční biografii *Foucault, jeho myšlení, jeho osobnost*, kterou vydalo nakladatelství Filosofia, Veyne zůstává u *foucaultovského jazyka*, ale zároveň ho dokáže tlumočit a dostává se i za něj ve svých vlastních popisech a mezihrách, které tak tvoří originální dílo. Stojí za přečtení jak pro „novice“, pokoušejícího se podstoupit iniciaci s Foucaultovými texty, tak i pro toho, kdo má za sebou řadu Foucaultových knih, jeho biografii od Didiera Eribona nebo jiné další tituly věnující se osobnosti, dílu a myšlení francouzského myslitele. Jeho přítel a filosofický spoludebatér Gilles Deleuze řekl, že jednou bude 20. století nazváno Foucaultovým, což mu on sám rovněž oplatil.

„To přece není sociolog!“ mohli by vykřiknout mnozí a stejně tak o Foucaultovi tvrdit, že nebyl antropolog, historik, politolog ani filosof. Jistě by měli částečně pravdu, ale nejde zapřít, že všechny tyto disciplíny Foucault – a někdy dosti výrazně – ovlivnil. Toho, čím Foucault nebyl, a přesto s tím jeho dílo souviselo, je jistě celá řada. Nebyl strukturalista ani postmodernista, relativista ani historicista, myslitel roku '68, jehož hvězda by vyhasla spolu s tímto revolučním rokem, celoživotní marxista či maoista nebo nepřítel lidského subjektu. Nebyl ani ďábel, o čemž byla přesvědčena řada jeho současníků děsících se jeho ostře kritického přístupu k dobové morálce a normalitě nebo domněle univerzálním pravdám. Čím především tedy Foucault byl? Na tuto otázku můžeme najít ve Veynově knize řadu navzájem provázaných a prostupujících se odpovědí.

Paul Veyne nám především ukazuje následníka skeptické tradice a spolu se skeptiky je například představen jako ten, který nepochybuje o tom, že zvířata mají duši. Foucaulta nechává rokovat ve společnosti myslitelů, jako byli Pyrrhón z Élidy,

Sextos Empeirikos nebo Michel de Montaigne. Skeptik Foucault nevěřil pravdě obecných idejí, metafyzice a transcendentím, ale přesto si v duchu skeptického náhledu na svět nenechal zahalit myšlení nihilismem a našel si cestu k pozitivním faktům, lidské svobodě nebo vzdoru proti determinujícím silám. Filosofie skepse přitom nemusí být nutně viděna jako filosofická škola, např. pyrrhónská či akademická, ale jako soubor principů kritického myšlení. Sám Foucault se dívá na vlastní práci jako na kritické dějiny myšlení (s. 53). Dokonce ještě krátce před smrtí se prý prohlásil za skeptika. Skepse, kterou zastával a kterou najdeme v jeho díle, však neznamená zpochybnění faktů, jde mu o zpochybnění velkých otázek, velkých pravd, obecných idejí nebo představ o lidské přirozenosti. Přesto pro Veyna není nepřitelem lidstva, jak byl viděn v mnoha očích. Stejně tak nebyl ani relativista, ale spíše perspektivist, který říká, že k věcem se dostáváme přes ideje, které si o nich tvoříme. Jeho metodická skepse není novým hlásaným principem, jen se skrze ni snaží vidět, jak chaos jedinečností vzešel z předchozího chaotického sřetení (s. 69). Foucault je tak stále na cestě hledání neustálým pochybováním a skrze skepsi odhaluje svět obecně přijímaných pravd tvořených dobovými společnostmi a jejich institucemi.

Ze skeptického podloží nás tedy Veyne provází mezi pojmy jako *diskurs*, *dispozitiv*, *genealogie*, *subjektivace* a *estetizace*, které se neustále vrací a objevují v nových kontextech, aby vytvořily barevnou mozaiku, která nehledá jednotné definice, ale pochopení skrze nové vynořující se souvislosti. Podle něj také sám Foucault nesměřoval k tomu, že by své dílo chtěl vyložit zcela, ale nechal ho svým komentátorům a nástupcům, aby využili jeho „bednu na nářadí“, kterou pro ně vytvořil. Veyne postupně ukazuje, jak např. skrze pojem diskursu Foucault navštívil univerzální dějiny tak, aby v nich ukázal, že vše je jedinečné; zároveň, že předmět našeho poznání nemůže být oddělen od for-

málních rámců, kterými ho poznáváme, že každý diskurs zapojuje do hry další prvky, mezi které mohou patřit tradice, zvyky, normy, hodnoty, slova, instituce nebo vědění, uplatňující se jako diskurzivní praktiky nebo dispozitiv. Diskurs jsou brýle, skrze něž si lidé v každé době všimají, myslí i jednají, ať už jsou to vládnoucí či ovládaní, což jej odlišuje od pojmu ideologie (s. 42). Využitím této perspektivy se nám má novým způsobem odkrýt mnohdy neviděné, samozřejmé či důvěrně známé nebo naopak na první pohled nesmyslné. Učí nás, že v každé epoše jsou naše představy o světě a společnosti diskursivní, protože diskurs je jejich konečnou formulací. Poznáváme fenomény, ne věci o sobě. To je jeden z dalších důsledků Foucaultova vyznačení pojmu diskurs a dispozitiv. Ovšem také z nich vyplývá jedinečnost každé epochy, každého fenoménu a jednotlivce.

Nejen, že se tedy nemůžeme dobrat k transhistorickým pravdám, dle Foucaulta i Veyna ani neexistují. Tak se také Foucault řadí mezi francouzské kritiky Hegelovy dialektiky, např. již zmíněného Deleuze, která končí na hřbitově vedle velkých *Pravd* a *Univerzálií*. Vedle nich přitom ukládá také ty, kteří si mysleli, že s příchodem jejich vědění a návodů na poznání končí dny lidského tápání. Ať už to byl August Comte, Georg W. F. Hegel nebo Edmund Husserl. Místo toho nastupuje metodologie založená na analýze historických nebo sociálních formací, které mají dovést badatele k jedinečné cizorodosti a pozitivní diferencii, což je další stránka Foucaultova myšlení, která ho řadí po bok francouzské filosofie difference, např. vedle Jeana F. Lyotarda. Tam, kde jiní vidí obecnosti, Foucault vidí jedinečnosti a zvláštnosti, na úrovni jednotlivin i celých epoch. Spolu s Veynem metaforicky řečeno: „Nechť má každá epocha svou vlastní nádobu“ (s. 24), ve které jsou uzavřeni současníci, aniž by věděli, že nějaké skleněné nádoby kolem nich vůbec jsou. Tato metodologie v sobě zahrnuje jak historickou práci v podobě *archeologie*, tak

zhodnocení v podobě *nietzscheovské genealogie*.

Přestože je někdy pojem diskursu přirovnáván k řeči v nejširším slova smyslu, nejedná se u Foucaulta o nějaký druh lingvistického obratu. Vyznačuje jím hermeneutickou rovinu, vymezující pozitivnost empirických daností (s. 27). Nepoznáváme věci o sobě, ale rozumíme si – porozumění tedy existuje. Ovšem to, co prochází myšlením, je zatíženo subjektivací a dobovými diskursy. Jako Freud, který se dostává k nevědomí, je Foucault představen jako ten, který se snaží v různých oblastech lidského vědění nalézt to, co by bylo jakoby na úrovni nevědomí, diskursy, které jsou neviditelné, a přesto aktuálně přítomné, neustále se měnící skrze praktiky, které je spoluustavují a jsou jimi ustavovány.

Jeho slovník však může působit jako básnické tvoření města slov, které je prázdnou řečí, bez reálného obsahu a možnosti využití. Mezi ty, kteří Foucaulta nepřijali do svých řad, patřila významná škola Annales s Ferdinandem Braudem a dalšími historiky. Ta vytvořila vlastní metodu ke zkoumání dlouhých časových úseků, ve kterých dochází k proměnám, jež nemusíme někdy zachytit ani během života dvou generací, a přece ovlivňují náš materiální život. Historici, kteří píší dějiny každodennosti a chování, materiálního života nebo dějiny těla však v očích Foucaulta nevidí, že dějiny Západu nelze oddělit od způsobu, jakým je produkována pravda, bez toho aniž by nutně muselo dojít k vytvoření konceptů založených na kauzálních vztazích. Nejen v tom je Foucaultova skepse také dědictvím skepse Davida Huma. Společnost je tím, co z ní v jednotlivé době dělají diskursy a dispozitiv, a skrze ně, jejich poznáním, potřebuje být sama vysvětlena. Jak připomíná Veyne, tento přístup neskončil na slepé koleji, ale stal se inspiračním zdrojem pro tzv. dějiny mentalit, pro autory jako Michelle Perrot nebo Arlette Farge, nicméně ve Foucaultovi přesto zůstal pocit křivdy.

Foucault chtěl přispět k rozptýlení čtyř iluzí: *adekvátnosti, univerzálnosti, racionálnosti a transcendentálnosti* (s. 107). Ukázal na nemožnost přesáhnout za hranice vlastního myšlení. Veyne popisuje všechny tři základní okruhy Foucaultova zkoumání, tedy *pravdivé vědění, moc a utváření lidského subjektu*. Ukazuje, jak se přes režim pravdy utváří dispozitiv vědění, tedy moc, jak se tato moc vyskytuje všude a jak se lidé bez využití násilí podřizují pravidlům, řídí se zvyky, jejichž oprávněnost se jim zdá být samozřejmá. Moc je přitom tkanivem, které je spleteno s mikromocí ve všech vztazích, v rodině nebo mezi přáteli či v práci. Ovšem kde je moc, je i odpor, a tedy také svoboda. Díky tomu můžeme vidět, že přes utváření subjektu diskursy a dispozitivu je v jeho myšlení rovina, kde se determinující vlivy dají narušit. Foucault tak nechává možnost pro vzpouru determinujícím vlivům, ale jak v doslovu upozorňuje Petr Horák, překladatel této knihy, boření jedněch mýtů představuje nezbytný předpoklad pro tvoření mýtů nových (s. 189).

Samotnému subjektu předchází jeho subjektivace, bez níž by byl prázdný. Subjekt je tvořen diskursy a dispozitivu, a tak je dítětem své doby – to je rovina subjektivace. Ale pak je zde také druhá rovina, rovina estetizace, pro kterou Foucault nachází inspiraci v řecké kultuře, v pojetí jedince jako umělce-řemeslníka, který pracuje na sobě samém. Tato druhá rovina je tedy možnost transformace sebe sama, skrze práci na vlastním jáství, ovšem to neznamená naprosté osvobození, protože subjekt, který estetizuje sebe sama aktivně vlastními praktikami, nalézá tyto praktiky ve své kultuře.

Svou kritikou tak podle Veyna Foucault vlastně vytváří politickou kritiku, kritiku legitimacy dobových a nakonec i aktuálních poměrů v duchu Kantova spisku *Co je osvícenství?*. Veyne nezapomíná na politickou rovinu Foucaultovy práce i aktivismus, který byl nedílnou součástí jeho života – od snah reformovat vězeňský systém

přes účast na protestech v roce '68 až po vstup do veřejných debat o zahraniční politice. Politika je pro Foucaulta věcí srdce, vzešlou z filosofického tázání, není věcí myšlení, protože to svádí k vytváření pravdivostní hodnoty. Naopak jeho filosofické myšlení by nás mělo přivést ke kritické reflexi nás samých a našeho myšlení, stejně jako naší doby, což nás uvádí do pohybu, k činnosti a veřejné aktivitě, trvalé kritice minulosti i statusu quo. Foucault se snaží předesítnout strategickou mapu a sám být bojovníkem proti „malým“ nespravedlnostem všeho druhu. Jeho boj nejde za cílem všechny přesvědčit o své pravdě, dějinném poslání a nějaké další eschatologii. Budoucnost je pro něj nepředvídatelná.

Foucault je Veyne představen vedle postav filosofie, sociologie nebo výtvarné oblasti a jeho pojmy jsou citlivě vyobrazeny jako myšlenkoví spoluhráči pojmů těchto postav. Tak vedle Foucaulta a jeho subjektivace stojí v jistém ohledu Weber se svým étosem, vedle jeho her pravdy stojí Wittgenstein s jazykovými hrami nebo vedle jeho vědeckého diskursu Kuhn se svým paradigmatem, ale především je představen jako následovník Nietzscheho a jeho genealogie, následovník *nietzscheovské revoluce*. Po smrti Boha, náboženství, mýtů a filosofie má na řadu přijít smrt obecných pravd o sobě (s. 106).

V poslední části Veyne rozšiřuje rovinu svých občasných intimních výpovědí o blízkém člověku, se kterým trávil třeba i běžné chvíle, např. při sledování zpravodajství v jeho malé televizi. Foucault je pro něj samurajem, pro svou epochu nečasovým člověkem, nezařaditelný, a přesto celistvý, neustupující před žádným názorem,

kteří by chtěl napadnout jeho literární výraz, nepřítel pravice a miláček mnohé levice. Ke konci života pak „hodný buzik bez problémů“, který se při cestách do Berkeley po svých přednáškách nechává unášet na vlnách *Lucy in the Sky with Diamonds* a má za přítelkyni Katharin von Bülow, která jen dosvědčuje jeho osudovou spřízněnost s Nietzschem, pro nějž jeho poslední velkou láskou byla Cosima von Bülow. Své vyprávění končí u muže, který cestuje do sauny pro gaye v San Franciscu, což ho pravděpodobně stálo život, protože je nakažen nemocí, v té době opředenu mnoha pověstmi a legendami. Syn a vnuk lékaře si jí je vědom a pojmenovává ji ve svém deníku zcela správně jako AIDS, na jejíž následky 25. června 1984 umírá.

Veyne sám přijímá a rozpracovává Foucaultův přístup a promlouvá v jednotlivých odstavcích i mezi řádky. Autorovy vlastní vstupy nejsou jen biografií ani deskripcí či interpretací, ale originálním tvůrčím vstupem, např. v podobě rozvětvených metafor nebo vlastních doplňujících úvah. Kapitola „Univerzalizmus, univerzálie, epigeneze: počátky křesťanství“ je pak čistě jeho vlastním textem, který ukazuje, jakým způsobem se dá Foucaultův přístup aplikovat. Místy by mohla být kniha zkrácena o pasáže, které jsou opakováním či variováním již několikrát řečeného. Paul Veyne má pro svého hrdinu spoustu pochval, ale málo místa věnuje kritice. Je to zpověď přítele, který se snaží obhájit odkaz blízké osoby. Je to kniha, která říká, proč je třeba bránit Foucaulta, ale nechává nerozřešené otázky, v čem je třeba Foucaulta kritizovat.

Michal Trčka